

S Z E M L E

Oroszországgal folytatott agrár- külkereskedelmünk és exportesélyeink

KÖNIG GÁBOR

Oroszországgal folytatott agrár-külkereskedelmünkre az orosz válság hatott leginkább az elmúlt húsz évben. Az 1998-as események felülmúlták mind a peresztrojka és a glasznoszty, mind a KGST, illetve a Szovjetunió felbomlásának hatásait. A kivitel termékszerkezete jelentősen átrendeződött: a több szempontból is egészségesebbnek nevezhető heterogenitás, vagyis a termékszerkezetben négy, közel egyenlő arányban domináns termékkör jelenléte helyett, mely az 1991 előtti időszakot jellemezte, 1997 után egyre inkább a zöldség- és gyümölcskészítmények kerültek szinte kizárólagos vezető pozícióba, gyakran a 60 százalékot is meghaladó részesedéssel. Bár az orosz piac gyorsan gyógyul, a válság negatív hatásai várhatóan még hosszú időre korlátozzák exportesélyeinket. Oroszország WTO-taggá válásának folyamata kiszámíthatóbb piacra jutási feltételeket eredményez. Az utóbbi évek magas szintű magyar–orosz gazdasági tárgyalásai, a kereskedelem intenzitásának a növelését célul tűző törekvések újra lendületet adtak kapcsolatainknak.

Oroszországgal folytatott agrár-külkereskedelmünk és exportesélyeink vizsgálatát különösen aktuálissá teszi az a fokozott figyelem, amely az elmúlt években a magyar–orosz kereskedelmi kapcsolatokra irányult. Ha az orosz piacon rejlő lehetőségeket nézzük, megállapítható, hogy ez a figyelem igencsak indokolt. Ahhoz, hogy az agrárkereskedelmi stratégia kialakítása és az ezt követő piacépítő tevékenység minél hatékonyabb legyen, érdemes megvizsgálni a jelenlegi agrárkereskedelmi helyzetig vezető utat, a csúcspontokat és a szakadékokat, amelyek az elmúlt közel húsz évet jellemezték, s amelyek követendő vagy elkerülendő példaként szolgálnak majd az e területen tevékenykedő szakemberek számára.

Az elmúlt húsz évben az orosz–magyar agrár-külkereskedelmi kapcsolatokat leginkább a következő események befolyásolták:

- 1986-ban a szovjet gazdaságpolitika markáns irányváltása,
- 1991-ben a KGST megszűnése és a Szovjetunió 15 államra való széthullása,
- 1998-ban a gazdasági válság hatására kicsúcsosodó orosz gazdasági problémák.

Ezek az események kereskedelmünkre nézve általában negatív hatással jártak és kereskedelmi forgalmunk, különösen kivitelünk visszaesését eredményezték. A 2002-től kezdődő, az orosz–magyar gazdasági kapcsolatok élénkítése érdekében végzett fokozott politikai részvétel kivitelünk alakításában kedvező hatású volt.

König Gábor, az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet gazdaságkutatója.

Oroszországgal folytatott agrárkereskedelmünk alakulása 1985-től 2003-ig

1985 után Gorbacsov meghirdette az általános gazdasági nyitás és az átalakulás programját. E reformok végül 1991 szeptemberére a KGST megszűnéséhez, majd 1991 decemberére a Szovjetunió felbomlásához, 15 államra való szakadásához vezettek. A balti államokat leszámítva, a 12 utóállamot a Független Államok Közössége fogja egybe.

Mihail Gorbacsov liberalizációs lépései (glasznoszty, peresztrojka) felszínre hozták a szovjet gazdaság válságát, s agrárkapcsolataink is gyengültek. 1990-ben, a hazai és a világpolitikai fejlemények nyomán kialakult törekvések, amelyek a szocialista tömbtől való elszakadásunkra irányultak, olyan kedvezőtlenül hatottak az üzleti kapcsolatokra, hogy azok nagyobb mértékben gyengültek, mint ahogyan azt a pusztán a gazdaságipolitikai váltás nyomán várható visszaesés indokolta volna. A KGST és rögtön utána a Szovjetunió megszűnése e kedvezőtlen folyamatnak gazdaságilag racionálisabban indokolható keretet adott, s még inkább eltávolította tőlünk az orosz piacot. A korábbi, államilag meghatározott kereskedelmi kapcsolataink helyébe magyar oldalról elaprózott magánszerveződésű kereskedelem lépett, míg orosz részről még hosszabb ideig megmaradtak az állami külkereskedelmi vállalatok. Ez a kettőség is hozzájárult ahhoz, hogy a kereskedelem szervezettsége és a forgalom nagysága jelentősen elmaradt a korábbitól. 1991 után az orosz gazdaság állapotának változékonyságával együtt hullámzott kivitelünk színvonala is. A hosszú évekig elhúzódó gazdasági átalakulás „hozadéka” volt a legnagyobb hullámvölgyet jelentő 1998-as orosz gazdasági válság nyomán jelentkező visszaesés.

Az 1998-as válság után az orosz piacon teret nyertek azok a *tőkeerős konkurens országok*, amelyek rendelkeznek azokkal az eszközökkel (exporthitelek, állami garanciák, támogatások, humanitárius szállítmányok, segélyek állami finanszírozása), amelyekkel cégeik exportszínvonalát képesek a válságok közepette is fenntartani. Ezek az erős gazdasági hátszínrel rendelkező cégek a szokásosnál – a válságot megelőző időszaknál – is kedvezőbb fizetési feltételeket és árkonkúciókat biztosítottak az importőrök számára. Az 1998-as gazdasági megtorpanás máig is tartó hatásait elemezve felmerül az a lényeges kérdés, hogy a tőkeerős, segélyt adó régiók (USA, EU) segélyező tevékenységükkel egy időben mennyire tudtak piacot építeni, piacot szerezni, és hogy a hagyományosan jó magyar–orosz kapcsolatokat mennyire sikerül újraindítani. Sajnos számolhatunk a már felosztott piacra való betörés nehézségeivel. Ezekről a piacokról nemcsak a fizetőképatlenség idejére szorultunk ki, hanem hosszú távon is piaci pozíciókat nyertek velünk szemben legfőbb konkurensaink: Nyugat-Európa és Észak-Amerika. Az Egyesült Államokból baromfi, Dániából, Hollandiából, Németországból sertés érkezett nagy mennyiségben Oroszországba. A jelentős exportkiesés a válságot követő időszakban az EU és az USA részéről is jelentkezett. Figyelemre méltó azonban, hogy az USA és az EU már jó úton kezd megközelíteni a válságot megelőző exportszintjét. Míg Magyarország 30 százalékos exportkieséssel küzd, addig a tőkeerősebb partnerek már csak 10-20 százalékkal maradnak el a válságot megelőző szinttől, s elérik a válságot megelőző színvonal 80-90 százalékát. Látva elmaradásunkat, egyelőre csak szerény exportlehetőségekről beszélhetünk Magyarországon esetében.

E fejlemények sajnos hosszú távra tartósították piacvesztésünket, kivitelünk viszonylag alacsony szinten stabilizálódott. 1998 után Oroszországban jelentős fejlődés történt, de az ország stabilitása még ma is messze van egy megfelelően kiszámítható exportpiacot jellemző, elvárható szinttől. A MEHIB Rt. 7 fokozatú országkockázatot jellemző kategóriái szerint Oroszország a biztosítható, 3. kategóriába tartozik. Az EXIMBANK 5 fokozatú országkockázat-értékelése alapján Oroszország a 3. helyen áll,

mely pozícióra a közepesnél nagyobb kockázat a jellemző. Az IMF által is használt, PRS¹ által készített kockázatelemzés szerint Oroszország 2002-ről 2003-ra a közepes kockázatú országok közül az alacsony kockázatú országok közé került. Az ország gazdasági helyzetét szintén javulónak ítélte meg 2003 januárjában a Francia Külkereskedelmi Export-hitelbiztosító Társaság, a Coface, amely saját hétfokozatú skáláján az utolsó előtti helyről az 5. helyre léptette elő. Sajnálatos azonban, hogy 2004 nyarán is ugyanitt található Oroszország. Erre a helyezésre a bizonytalan politikai, gazdasági környezet és a közepszerű fizetési morál a jellemző.

1. táblázat

Oroszországgal folytatott agrár-külkereskedelmünk alakulása
(1985 és 2003* között, ezer dollárban)

	Kivitel	Index: 1985=100	Behozatal	Index: 1985=100	Egyenleg	Index: 1985=100
1985	493 283	100,0	2 719	100,0	490 564	100,0
1986	434 577	88,1	2 645	97,3	431 932	88,0
1987	465 093	94,3	3 299	121,3	461 794	94,1
1988	385 556	78,2	2 651	97,5	382 905	78,1
1989	314 358	63,7	2 317	85,2	312 041	63,6
1990	312 044	63,3	2 323	85,4	309 721	63,1
1991	305 734	62,0	1 958	72,0	303 776	61,9
1992	218 860	44,4	2 730	100,4	216 130	44,1
1993	279 440	56,6	1 930	71,0	277 510	56,6
1994	337 574	68,4	2 994	110,1	334 580	68,2
1995	405 030	82,1	3 325	122,3	401 705	81,9
1996	325 570	66,0	2 374	87,3	323 196	65,9
1997	434 910	88,2	4 508	165,8	430 402	87,7
1998	317 104	64,3	4 054	149,1	313 050	63,8
1999	147 023	29,8	2 979	109,6	144 044	29,4
2000	163 690	33,2	3 959	145,6	159 731	32,6
2001	159 102	32,3	5 035	185,2	154 067	31,4
2002	166 570	33,8	2 410	88,6	164 160	33,5
2003	202 550	41,1	1 780	65,5	200 770	40,9

* Az 1985–1991 közötti évekre vonatkozóan saját becslésünk, a Szovjetunióval folytatott kereskedelmünk adataiból kiindulva, a későbbi évek adatai alapján, a szovjet utódállamok és Oroszország forgalmi arányai szerint, az importoldalt csökkentettük az akkori nomenklatúrában az agrárágazathoz sorolt erdészeti termékekkel, a bőr és a só adataival.

Forrás: AKII adatbázis alapján saját számítás.

Oroszországgal kapcsolatos agrárkereskedelmünk forgalmi adatai csak 1992-től állnak rendelkezésre. Az ezt megelőző időszakban természetesen csak a Szovjetunióval kapcsolatos forgalmi adatok találhatóak meg a statisztikákban. Az Oroszországgal kapcsolatos forgalom 1992 előtti időszakot jellemző adatait úgy kaptuk meg, hogy az 1992-től 1996-ig terjedő időszakra megállapítottuk az Oroszországgal kapcsolatos forgalmunk

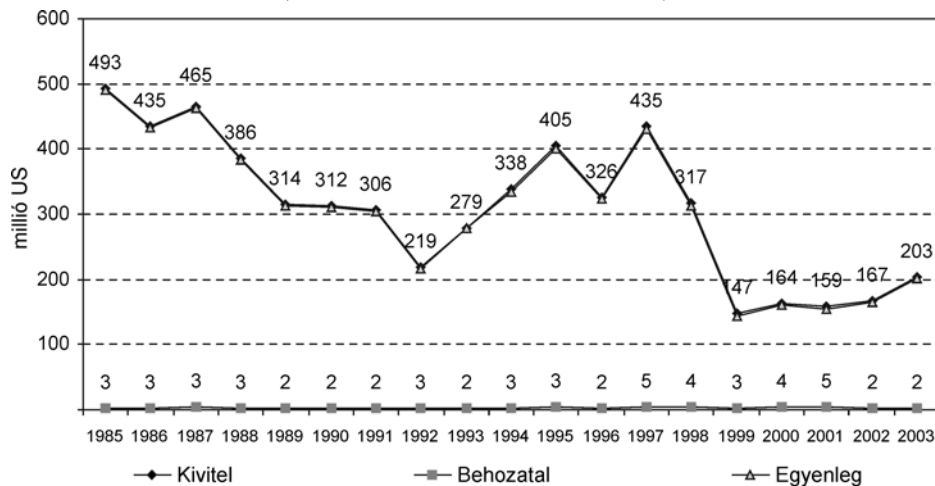
¹ Political Risk Services, International Country Risk Guide.

részesedését a volt Szovjetunió tagországaival kapcsolatos forgalmunkból, s az öt év átlagát tekintettük a korábbi évekre is jellemző értéknek. Így az 1985-től 1991-ig terjedő időszakban Szovjetunióba irányuló exportunk 64 százalékát, illetve importunk 19,2 százalékát véve alapul, kaptuk meg az orosz forgalmunkra jellemző értékeket.

Az 1. táblázatban és az 1. ábrán is látható, hogy az agrárkereskedelmünkre gyakorolt hatások közül az 1998. évi gazdasági krízis sújtotta leginkább az Oroszországba irányuló forgalmunkat. Az 1998-as események felülmúlták mind a peresztrojka és a glasznoszty, mind a KGST, illetve a Szovjetunió felbomlásának hatásait.

1. ábra

Oroszországgal folytatott agrár-külkereskedelmünk alakulása
(1985-2003 között, millió dollárban)

Megjegyzés: Az import igen alacsony értékei miatt a kivitel grafikonja fedi az egyenleg alakulását jelző grafikonot. A számmal jelzett értékek a kivitel nagyságát jelölik.

Forrás: AKII adatbázis alapján saját számítás, 2004.

Kivitelünk 1985-től 1991-ig fokozatosan csökkent, majd az 1992-es jelentős visszaesés és mélypont után 1997-ig fokozatosan erősödött. *Behozatalunk* szintén fokozatosan csökkent 1987-től 1989-ig, majd az 1991-es mélyrepülés és az 1993-as mélypont után normalizálódott, illetve szerényen nőtt egészen 1997-ig. *Egyenlegünk* alakulása nem ilyen egyértelmű, hiszen bár 1990-ig csökkent, 1991-ben az importzuhanás miatt nőtt. Ezután, noha kisebb visszaesések és ingadozások is jellemezték egyenlegünk alakulását, összességében azonban mégis javult, egészen 1998-ig.

Oroszországba irányuló kivitelünk *termékszintű összetételének* az 1991 előtti időszakkal való összehasonlíthatóságát korlátozza egyrészt az, hogy a termékek azonosítását szolgáló korábbi nómenklatúrát új rendszer, a jelenleg is használt nemzetközi termékazonosító (HS) rendszer váltotta fel, másrészt az, hogy 1991 előtt Szovjetunió szerepelt a statisztikákban, Oroszország külön nem szerepelt. Kivitelünk termékszerkezetében, a mai struktúra kialakulásáig jelentős változások történtek. A gabonafélék, a zöldség- és gyümölcskészítmények adták kivitelünk legjelentősebb részét 1991 előtt. 1985-ben a gabonafélék az összes kivitel 46 százalékát adták, az italok 30 százalékot, míg a zöldség- és gyümölcskészítmények részesedése 25 százalékot tett ki a Szovjetunióba irányuló kivitelünkben. A kivitel termék-összetételének alakulása a 2. táblázatban látható.

**A Szovjetunióba irányuló agrárexportunk termékösszetételének megoszlása
az 1985, 1987, 1989, 1990-es években, százalék**

Termékek	1985	1987	1989	1990
Zöldség- és gyümölcskészítmények	15,4	18,9	16,3	17,9
Baromfi	8,2	12,5	9,2	12,7
Gabonafélék	28,3	15,4	25,9	22,8
Italok	18,3	10,7	8,8	13,1
Egyéb termékek	29,8	42,5	39,8	33,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: A piacváltás kezdetei a magyar mezőgazdasági és élelmiszer-ipari exportban, 1991. AKII.

**Az 1998-as gazdasági megtorpanás hatása
az Oroszországgal folytatott magyar agrár-külkereskedelemre**

1998-ban a GDP 4,6 százalékkal, az ipari termelés 5,2 százalékkal, az agrártermelés 12,3 százalékkal, a fogyasztói jövedelem 20 százalékkal csökkent, a költségvetési deficit 5 százalékkal nőtt. Az általános fizetéseképtelenség miatt csökkent a fogyasztás, ezért az import növelésére nem volt mód. Az ország külkereskedelmi hiánya a folyó fizetési mérleg romlásával, a bővülő költségvetési hiánnyal, valamint a rövid lejáratú adósságspirállal párosulva 1998 augusztusának közepére pénzügyi összeomláshoz vezetett. Az 1998-as pénzügyi válság nyomán jelentkező fizetéseképtelenség még tovább rontotta a már a 90-es évektől egyre súlyosbodó gondokkal terhelt orosz és egyéb keleti kapcsolatainkat.

Kivitelünk hirtelen, drámai csökkenéséhez egyrészt hozzájárult maga az orosz válság (a fogyasztás-visszaesés, az általános fizetéseképtelenség miatt), másrészt az élelmiszersegélyekkel megnyert, volt kereskedelmi partnereink elkötelezettségének megváltozása, s néhány termék esetében – az orosz termelés normalizálódását követően – a magyar termékek iránti igény csökkenése. Az 1998-as exportvisszaesésben és abban, hogy további piaci pozícióinkat mostanáig sem tudtuk visszanyerni, szerepet játszottak a nálunk erősebb, így markánsabb, hatékonyabb piacszerző tevékenységet folytató konkurenseink (elsősorban az USA és az EU).

Az 1998-as orosz válság hatása kivitelünk alakulásában azonnal jelentkezett. Bár az exportcsökkenés igazából csak szeptemberben kezdődött, 1998 végére 1997-hez képest a csökkenés elérte a 28 százalékot. 1999-ben az Oroszországba irányuló export 54 százalékkal esett vissza. 2002-ig kivitelünk 160 millió dollár körül alakult, majd 2002-ben jelentős növekedéssel meghaladta a 200 millió dollárt. Összes kivitelünk és az Oroszországba irányuló agrárexportunk havi alakulása a 2. és a 3. ábrán látható.

Az Oroszországgal folytatott agrár-külkereskedelmünket lebonyolító kereskedőknek az 1998-as gazdasági krízis után az alábbi helyzettel kellett szembesülniük:

- Az orosz belső piac túljutott a válságon, és normalizálódott. A növekvő termelés, a belső kínálat az orosz igények jelentős részét kielégíti.
- A válság hatására az orosz piac átrendeződött: a piac törvényszerűségei erősebben hatnak, a kereslet – a fogyasztás szerkezete – és a kínálat is megváltozott.
- Tőkeerős versenytársaink, miután saját termékeikkel „sikeresen” kiváltották a magyar termékeket, az új szegmenseket is képesek kielégíteni.

**Oroszország felé irányuló agrárexportunk termékösszetételének megoszlása
1997 és 2003 között, százalék**

HS kód	Árucsoport	Megoszlás, összes agrárexport = 100%						
		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
20.	Zöldség- és gyümölcskészítmény	26,8	31,7	41,4	62,0	67,5	57,6	60,4
15.	Állati, növényi zsír	17,8	20,3	20,2	11,0	4,9	3,1	9,1
23.	Állati takarmány	0,5	0,7	1,9	7,3	9,8	8,1	7,9
02.	Hús, vágási termék	13,7	9,7	8,7	16,3	6,5	3,9	5,1
0207.	Baromfi	3,2	2,2	4,4	1,6	1,8	1,7	1,4
10.	Gabonafélék	3,6	1,1	8,8	12,6	9,2	11,1	2,3
11.	Malomipari termékek	1,8	1,1	2,8	7,0	6,3	5,0	3,2
16.	Állati eredetű élelmiszer- készítmény	10,4	8,2	4,6	3,4	3,9	1,5	1,7
22.	Ital, szesz, ecet	13,6	15,3	2,7	4,4	3,0	2,3	2,4
Egyéb		11,9	11,9	8,8	5,8	7,4	7,3	8,0
Összesen		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: AKII adatbázis alapján saját számítás, 2004.

Kivitelünk termékszerkezete jelentősen átrendeződött: a több szempontból is egészségesebbnek nevezhető heterogenitás, vagyis a termékszerkezetben négy, közel egyenlő arányban domináns termékkör jelenléte helyett, mely az 1991 előtti időszakot jellemezte, 1997 után egyre inkább a zöldség- és gyümölcskészítmények kerültek szinte kizárólagos vezető pozícióba, több ízben a 60 százalékot is meghaladó részesedéssel. A termékszerkezet alakulása részletesen a 3. táblázatban látható.

Legfontosabb kiviteli árucsoportunk hagyományosan a *zöldség- és gyümölcskészítmények*. Exportunk 1998-ban 1997-hez képest 13 százalékkal zsugorodott, és még 2001-ben is 25 százalékkal maradt el az 1997-es értéktől. Folyamatos javulással e termékkör exportja 2003-ra újra elérte az 1997-es szintet, és meghaladta a 60 százalékos részesedést a kivitelből. Számítani lehet arra, hogy a 2003-as 122 millió dollárról az export 2004-ben tovább nőtt.

Az utóbbi két évben az ugyancsak jelentős *állati, növényi zsiradékok* és az *állati takarmány* aránya szintén nőtt. E termékek összes kivitelből való részesedése 9 százalék és 7 százalék volt 2003-ban.

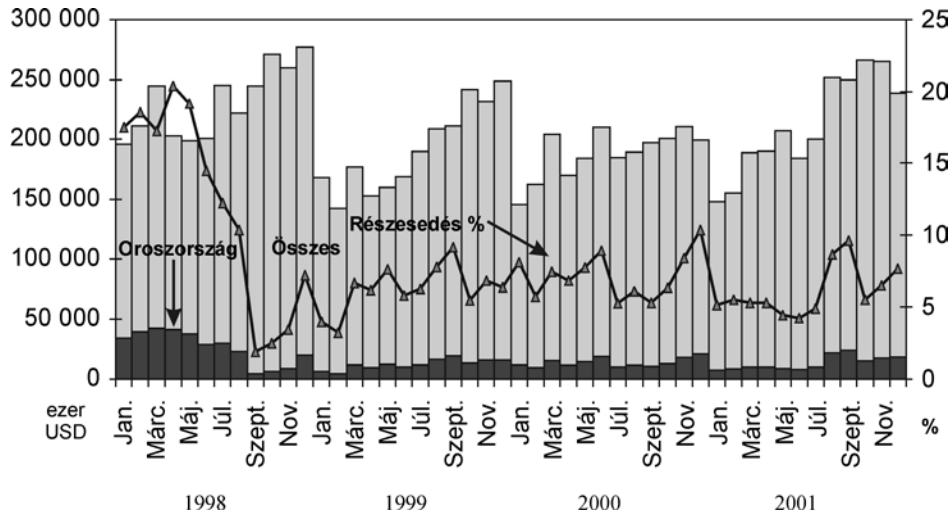
A válság hatására 1997 és 2002 között az exportárbevétel óriásit (37-ről 1,36 millió dollárra) zuhant a *sertéshús* esetében, és hasonló arányú volt az esés a *baromfihús* esetében (1997 és 2001 között 13-ről 0,5 millió dollárra). Összes baromfiexportunkban például 1998-ban Oroszország részesedése 7 százalék alá esett, az 1997-es érték 50 százalékára: 7 millió dollárra, 2002-ben a kivitel értéke 3 millió dollár körül alakult. A *kolbász* és a *szalámi* kivitele 2002-re 1,67 millió dollárra csökkent. *2003-ra mindegyik termék pozíciója erősödött*, sorrendben: 3,24, 2,42 és 2,81 millió dollárra nőtt e termékek exportja.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy az 1998-as visszaesés idején az Oroszországnak juttatott, főleg az USA-ból és az EU-ból származó élelmiszersegélyek milyen hatással voltak Magyarországra Oroszországba irányuló exportjának alakulására. A segélyek fő termékei között előkelő helyet foglaltak el a *gabonafélék*. E termékkör Magyarországról Oroszországba irányuló kivitele – bár 1997-hez képest 1998-ra erőteljesen, közel 80 százalékkal – visszaesett, 1999-től az exportált mennyiség egyre kevésbé maradt el az 1997. évi

értéktől. 2002-ben meg is haladta ezt a mennyiséget, de 2003-ban közel az 1998-as szintre esett vissza kivitelünk. Tartósan alacsony szinten maradt a *hústermékek* kivitele: még 2001-ben is csupán 15 százaléka volt az 1997-es értéknek, majd az ezt követő években ezen a szinten (6-10 millió dollár) stabilizálódott a kivitel. Hasonlóan alakult az állati eredetű élelmiszer-készítmény, az ital-, szesz- és ecetkivitelünk is.

2. ábra

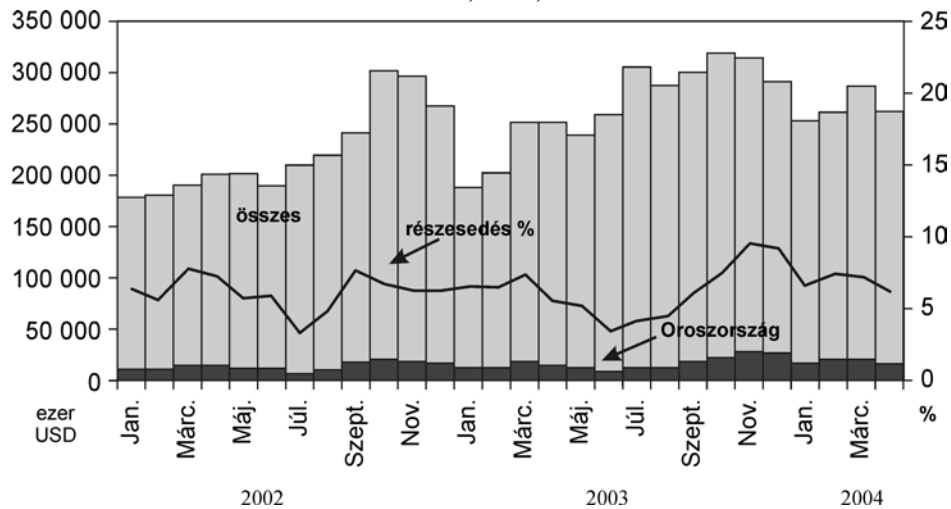
Az összes és az Oroszországba irányuló agrárexportunk havi alakulása az 1998, 1999, 2000, 2001-es években

Forrás: AKII adatbázis alapján saját számítás, 2004.

3. ábra

Az összes és az Oroszországba irányuló agrárexportunk havi alakulása a 2002, 2003, 2004-es években

Forrás: AKII adatbázis alapján saját számítás, 2004.

A 2. és a 3. ábra mutatja az Oroszországba irányuló agrárkivitelünk havi alakulását. Látható, hogy a visszaesés mértéke milyen gyorsan, milyen drasztikusan következett be az 1998-as válság idején, és ennek eredményeképpen a kivitelünkben tapasztalható szezonális sokkal alacsonyabb szinten stabilizálódott. A szezonálisitást a késő őszi és a téli hónapokban megnövekvő gabonaexport miatt megjelenő csúcsok jelzik. Az Oroszországba irányuló kivitelünk szezonálisitása – hasonló ok miatt – követi az összes agrárkivitelünkben jelentkező szezonálisitást.

Behozatalunk értéke már régóta igen szerény, 2003-ban az exportnak alig 1 százaléka volt az import. Az 1998-as visszaesés elsősorban exportunkat érintette érzékenyen, míg amúgy is csekély behozatalunk kevésbé csökkent. Az import 1999-től 2001-ig tartó bővülése összefügghet az orosz termelés talpra állásával, nemzetközi viszonylatban való versenyképességének fokozódásával, az orosz belső piac erősödésével és a versenyképességben kevésbé javuló hazai piacunkkal. Oroszországból származó importunk 2001-ben 5 millió dollár értéket ért el, 2003-ra a 2001-es érték 35 százalékára esett vissza. Az import alacsony értéke miatt azonban a kis változások (egy-egy eseti ügylet) is jelentősen befolyásolják az import alakulását. Az önmagukban csekély, de a behozatal szintjéhez képest jelentős változások háttérben ezért nem is biztos, hogy feltétlenül a közgazdasági környezet megváltozása áll (hanem éppen egyes eseti ügyletek), *így messzemenő következtetéseket az import változásából nem lehet levonni.*

A jelentősebb orosz agrártermékek a következők: gabona, cukorrépa, napraforgómag, szarvasmarha, tej. Behozatalunkban elsősorban a tejtermékek, halak, cukrászati termékek a meghatározóak. A *tejtermékek* 68 és 61 százalékkal részesedtek 2002-ben és 2003-ban behozatalunkban, míg a *halak* részesedése 8 és 35 százalék volt. Ezen kívül a *cukrászati termékek* érdemelnek említést, 7 és 12 százalékos részesedésükkel.

Oroszország agrárkereskedelmünkben betöltött szerepének alakulása napjainkig

Az egykori KGST-időkben, a „gabona-hús – kőolaj-szén” csererendszer alapján hazánk a Szovjetunióval való kapcsolatában az agrártermékek előállításában és forgalmazásában kapott jelentős szerepet. A KGST-n belül az agrártermékekre való szakosodásunk határozta meg külkereskedelmünk szerkezetét. Ebben az időben az egy főre jutó élelmiszerexport alapján a világ élvonalába tartoztunk (*Lakner-Hajdu, 2002*). A biztos piacot jelentő KGST megszűnése szükségképpen jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy 1990 után drasztikusan csökkent nemzetgazdasági kivitelünkben az agrárium szerepe: az 1991-es 25,8 százalékról 2003-ra 7,4 százalékra, és kivitelünk célpiacai (elsősorban Oroszország szerepe kivitelünkben) is jelentősen módosultak.

A 4. táblázatból látható, hogy Oroszországgal folytatott kereskedelmünkben az agrárium aránya 1998-ig ingadozott, majd folyamatosan csökkent 2003-ig. Ez a folyamat különösen az exportnál szembejövő, és elsősorban az agrárkivitel csökkenése miatt következett be. Az agrárium szerepe az Oroszországba irányuló kivitelben mégis sokkal jelentősebb, mint a nemzetgazdasági kivitelben. Az is lényeges, hogy az Oroszországgal folytatott teljes külkereskedelmünk egyenlege a nyersanyag- és energiaimport miatt negatív, míg agráregyenlegünk, ha szerényen is, de pozitív értéket ért el.

4. táblázat

**Összes kereskedelmünk Oroszországgal és ebből
az agrárium részesedése 1994 és 2003 között, millió dollár**

Év	Oroszországgal folytatott összes kereskedelmünk			Oroszországgal folytatott agrár- külkereskedelmünk			Agrárium aránya, %	
	Export	Import	Egyenleg	Export	Import	Egyenleg	Export	Import
1994	801	1733	-932	338	3	335	42,2	0,2
1995	829	1820	-991	405	3	402	48,9	0,2
1996	777	2006	-1230	326	2	323	42,0	0,1
1997	968	1963	-995	435	5	430	44,9	0,3
1998	661	1666	-1005	317	4	313	48,0	0,2
1999	356	1631	-1275	147	3	144	41,3	0,2
2000	455	2559	-2103	164	4	160	36,0	0,2
2001	472	2369	-1897	159	5	154	33,7	0,2
2002	455	2284	-1829	167	2	165	36,7	0,1
2003	653	2957	-2304	203	2	201	31,1	0,1

Forrás: KSH és AKII adatbázis alapján saját számítás, 2004.

5. táblázat

**Összes agrár-külkereskedelmünk és ebből
Oroszország részesedése 1994 és 2003 között, millió dollár**

Év	Összes agrár- külkereskedelmünk			Oroszországba irányuló agrár- külkereskedelmünk			Oroszország aránya, %		
	Export	Import	Egyenleg	Export	Import	Egyenleg	Export	Import	Egyenleg
1994	2307	1060	1247	338	3	335	14,6	0,3	26,8
1995	2901	978	1923	405	3	402	13,9	0,3	20,9
1996	2746	940	1806	326	2	323	11,9	0,2	17,9
1997	2849	1087	1762	435	5	430	15,3	0,4	24,4
1998	2772	1198	1574	317	4	313	11,4	0,3	19,9
1999	2310	995	1315	147	3	144	6,4	0,3	10,9
2000	2256	1017	1239	164	4	160	7,3	0,4	12,9
2001	2541	1132	1409	159	5	154	6,3	0,4	10,9
2002	2665	1303	1362	167	2	165	6,3	0,2	12,1
2003	3220	1680	1540	203	2	201	6,3	0,1	13,1

Forrás: KSH és AKII adatbázis alapján saját számítás, 2004.

A KGST által ránk rótt szerep fokozatosan gyengült, ezt jelzi, hogy a Szovjetunió szerepe is jelentősen visszaesett összes agrár- és élelmiszer-gazdasági kivitelünkből, hiszen míg 1985-ben 35 százalékkal, 1987-ben 33 százalékkal, addig 1989-ben már csak 22 százalékkal és 1990-ben 17 százalékkal részesedett összes kivitelünkből. Ugyanebben a viszonylatban *Oroszország részesedése* 22 százalék és 21 százalékról 14 százalék és 11 százalékra csökkent. Oroszország 1998-ig még 11-15 százalék körül részesedett összes agrárkivitelünkből, majd utána aránya meredeken csökkent, s 1999-től 6 százalék körül állandósult. (Lásd az 5. táblázatot.) Oroszország összes agrárkivitelünkből való részesedése az ország méretéhez, közelségéhez, korábbi részesedéséhez képest igen alacsony.

A magyar agrárgazdaság exportjának *regionális megoszlását* vizsgálva kiderül, hogy az export mintegy 90 százaléka európai piacokra kerül. *Kartali–Orbáné* [1991] megállapítják, hogy 1985 és 1990 között a KGST-export indexe 77 százalékos, az EGK-exporté 287 százalékos volt. Így gyökeres irányváltás következett be a két tömb felé irányuló magyar agrárexportban: 1985-ben a KGST felé irányuló kivitelünk 2,7-szerese volt az EGK felé irányuló kivitelünknek, 1990-re ez az arány 72 százalékra változott. Az 1985-től 1990-ig terjedő időszak reorientációja elsősorban a Szovjetunió agrárkivitelünkéből való részeseződésének 35 százalékról 17 százalékra való csökkenése és az NSZK 9 százalékról 18 százalékra való növekedése hatására következett be. Szintén nőtt Olaszország és Ausztria szerepe: körülbelül 80 százalékkal. *Keleti piacaink szerepének mérséklődése már 1990 előtt folyamatos volt.* Ezért az 1991-es események – bár önmagukban hatalmas jelentőségűek voltak, és markánsan befolyásolták a gazdaság egyéb területeit – ekkor már viszonylag csak kismértékben hatottak Oroszországba irányuló agrárkivitelünkre. 1990 után – jelentős ingadozásokat követően – Kelet-Európa szerepe 40 százalék körül stabilizálódott, ez a szint a FÁK-országok szerepének mérséklődésével és a CEFTA-országok megerősödésével alakult ki. Ezalatt az EU egyre nagyobb szerepet kapott agrárkivitelünkben, míg a harmadik országok folyamatosan marginalizálódtak.

6. táblázat

A magyar agrárexport megoszlása fő piaconként 1991 és 2003 között, százalék

ÉV	EU 12/15	EFTA 7/4	Kelet-Európa (CEFTA, FÁK is)	CEFTA 6	FÁK	Orosz- ország	Egyéb
1991	44,4 / 52,9	11,5 / 2,8	33,0	..	..	..	14,1
1992	42,0 / 50,0	11,3 / 3,0	40,3	..	..	..	9,7
1993	44,4 / 53,5	12,5 / 3,4	33,7	11,5	19,5	..	12,8
1994	43,4 / 51,8	11,3 / 2,7	37,9	12,3	22,0	14,6	10,3
1995*	43,3	2,2	41,4	14,8	25,0	13,9	8,6
1996	47,4	2,0	44,0	14,6	20,0	11,9	15,8
1997	40,6	2,0	49,1	17,6	23,1	15,3	10,3
1998	43,7	2,1	44,7	19,5	16,1	11,4	11,6
1999	49,6	2,0	40,1	20,5	8,9	6,4	10,3
2000	46,5	2,0	42,5	21,0	10,4	7,3	11,3
2001	48,0	2,6	40,3	21,3	8,3	6,3	11,7
2002	50,0	2,6	39,2	18,0	8,3	6,27	8,2
2003	51,0	2,9	39,3	19,6	8,6	6,30	6,8

* 1995-ben az EU bővült Ausztriával, Finnországgal és Svédországgal.

Forrás: KSH- és AKII-adatbázis alapján saját számítás.

Oroszország nélkül a FÁK egyéb országaiba irányuló exportunknak az összes exportunkból való részeseződése igen ingadozó volt, és bár jóval alacsonyabb szintre került kivitelünk, de az ingadozó jelleg 1998 után is megmaradt. A FÁK országaiba irányuló exportunk részeseződésének csökkenése elsősorban orosz kivitelünk gyengülésének, másodsorban ukrán exportunk visszaesésének a következménye. A FÁK országainak exportunkból való mai részeseződése mintegy ötöde a nyolcvanas évek 30 százalékot meghaladó értékének. Az 1998 után – az orosz válság nyomán – kiesett exportmennyiség hozzájárult összes agrárexportunk visszaeséséhez, és így közép-európai és (elsősorban) nyugat-európai partnereink összes agrárexportunkban való részeseződésének erősödésé-

hez. Oroszország exportunkból való részesedése – akárcsak az export értéke – közel felére csökkent. Az időben stabil, a termékstruktúrát tekintve koncentrált exportszerkezetünk is a részesedés állandósulását valószínűsíti.

A magyar agrárexportban Oroszország 2000-ig őrizte második legfontosabb partneri pozícióját, 2001-ben azonban a negyedik helyre szorult, ahonnan csak 2002-ben tudott a 3. helyre felkapaszkodni. 2003-ban ismét a 4. helyre került, Németország, Ausztria és Románia előzte meg. Érdekes jelenség, hogy a kevésbé fejlett – így kevésbé versenyképes, de ugyanakkor kevésbé fizetőképes – Oroszországgal kapcsolatos agrárkereskedelmi egyenlegünk kevésbé pozitív, mint a sokkal fejlettebb EU-val szembeni egyenlegünk. Igaz viszont, hogy Oroszországba irányuló külkereskedelmünk értékei jóval elmaradnak az EU-val folytatott külkereskedelmünk értékeitől, így az orosz egyenleg is kisebb. Másrészt mivel kisebbek az orosz értékek, így csekély változásuk is szélsőségesebb eredményt ad. Ez kétséges teszi összehasonlíthatóságát az uniós forgalmunkkal. Annyi azonban megállapítható, hogy pozitív egyenlegünk összefoglalóval való részesedése Oroszország relációjában kedvezőbb.

Fontos tény, hogy Oroszországba irányuló összes agrárkivitelnél túlnyomó része – 2003-ban közel 70 százaléka – közvetítő kereskedelemmel² jutott el, ez különösen akkor elgondolkodtató, ha figyelembe vesszük, hogy összes agrárexportunkban a közvetítés „csak” körülbelül 20 százalékos. (A fő közvetítő országokat és a közvetített termékeket a következő fejezetben részletezzük.) A közvetítés kereskedelmünkre gyakorolt kedvező, illetve kedvezőtlen hatásairól megoszlanak a vélemények. Az orosz piacon a közvetítés fontossága különösen a jobb érdekérvényesítésben és a kockázatátvállaló szerepben jelentkezik, ami nélkül igen nehéz lenne Magyarországnak jelen lenni az orosz piacon. Ez indokolja az orosz piacon a közvetítés nagy arányát. Egy ilyen magas érték az EU-val folytatott kereskedelmünkben – ahol a közvetítés 2003-ban 11 százalékos volt – megkérdőjelezné kereskedelmünk hatékonyságát, hiszen a közvetítés magas aránya növelné többek között kiszolgáltatottságunkat, csökkentené érdekérvényesítő képességünket és az elérhető profitot az EU-ban.

Az agrártermékek orosz piacra való bejutását meghatározó tényezők³

Elsősorban a kelet-ázsiai térségben tapasztalható az élelmiszer-fogyasztás dinamikus növekedése. Ezekre a piacokra azonban hazánknak igen nehéz bejutnia. Azzal számolhatunk, hogy a nagy volumenben való olcsó tengeri szállítás lehetőségeit kihasználni képes USA, Nyugat-Európa, egyes latin-amerikai országok szállításai – noha egyre inkább a távol-keleti piacokra irányulnak – a túlkínálat, illetve a gyors termelésbővítés lehetősége miatt az orosz piacon is konkurensünkként jelennek meg.

A prognózisok szerint Oroszországban az élelmiszerek iránti kereslet növekedése várható. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy visszaszerezzük az 1998-as válság alatt nyugati versenytársaink segélyezési tevékenységével megszerzett piacokat, így mérsékelhetjük a kivitelnünkben a csatlakozásunkkal még inkább fokozódó koncentrációt az EU felé. Bár az EU maga is több stabil fizetőképes piacot jelent, Oroszország kivitelnünkben való

² Közvetítő kereskedelemről (triangular trade) beszélünk akkor, ha a származási országból a rendeltetési országba érkező áru közvetítőn (harmadik szereplőn) keresztül ér célba, vagyis ha a származási ország nem közvetlenül a rendeltetési országgal köt szerződést (vagy a rendeltetési ország közvetlenül nem a származási országgal köt szerződést), vagy nem a rendeltetési ország a közvetlen szerződő ország.

³ E rész megírásánál elsősorban a „Nemzetközi agrárpiaci kilátások” és „A főbb agrártermékek piaca jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén. I. kötet: Növényi termékek, II. kötet: Állati termékek” című, 2004-ben megjelent AKII tanulmányok szolgáltak alapul.

szerepének erősítésével (a „több lábon állás” erősítésével) mérsékelhetjük kivitelünk egyoldalúságának, egy felvevőpiac felé való orientáltságának (EU-centrikusságának) esetleges hátrányait. Ehhez még az EU segélyezési tevékenységébe való bekapcsolódás is hozzájárulhat, így nyugati versenytársaink által alkalmazott eszközökkel Magyarország is eredményeket érhet el az orosz piacon.

Középtávon Oroszország felvevő piacnak számít a *búza és élőállat* (elsősorban marha, sertés és szárnyas állatok) tekintetében. Az előrejelzések szerint az egy főre jutó húsfogyasztás 10 kilogrammal nő majd 2001 és 2007 között Oroszországban.

A *baromfitermékek* közül Oroszországban csak csekély mennyiségű kacsa hússal vagyunk jelen. Az Oroszországba irányuló agrárkivitelünkben a közvetítés 86 százalék volt 2002-ben, mely elsősorban a brit kereskedőkön keresztül zajlott. Oroszország a világ legjelentősebb baromfiimportőrei közé tartozik. Kivitelünk kedvező kilátásait mégis mérsékli egyrészt az, hogy – noha a fogyasztási szint alacsony (10 kilogramm/fő) – egyes prognózisok szerint jelentős keresletnövekedés nem várható baromfiból Oroszországban, másrészt az, hogy Oroszország 2003-tól kvótához kötötte a bevihető mennyiséget: ez 1,05 millió tonna, amiből az USA 772 ezer tonnával, az EU 252 ezer tonnával részesül. Az erős konkurencia miatt nem számolhatunk azzal, hogy betörhetünk az orosz piacra termékeinkkel, hiszen az EU szállítóinak nagy része is kiszorult, elsősorban az USA-beli importőrök alacsony árai és az 1998. évi segélyszállítmányok miatt. Az orosz import – néhány évi visszaesés után – újra emelkedik, és már meghaladja az 1,4 millió tonnát. Az orosz baromfihús-importban az USA uralja a piacot az összes import 75 százalékával. Az USA-ból származó csirkedarabok átlagos importára 2001-ben 0,23 USD/lb volt, míg a hollandé 0,31 USD/lb és a franciáé 0,43 USD/lb. (*Ablayeva et al*, 2002.) A magyar exportőröknek fontos tudni, hogy az orosz vásárlók körében népszerű az olcsóbb, fagyasztott baromfi.

1998-ban a *sertés-hús-kivitelben* Spanyolország után fő piacunk Oroszország volt. 2003-ban Oroszország a 14. helyre került. Oroszországba irányuló exportunkban a közvetítés 2002-ben 75 százalék volt. A 2003. áprilisában bevezetett orosz importkvóta miatt 2003. második felében az Európai Unió sertés-húskivitele visszaesett. Hazánk a 2002-es 1 millió dollárról, 2003-ra 3 millió dollárra növelte kivitelét sertés-húsból. Valószínű, hogy a világban továbbra is Oroszország marad a sertés-hús legjelentősebb vásárlója. Ma az orosz piac importigénye megközelíti a pénzügyi válság előtti szintet. Remélhetőleg hazánk is kiveszi részét e növekvő igény kielégítéséből. Az olcsó brazil és thaiföldi kínálat növekedése és az EU sertés-hús-túltermelési válsága miatt kialakult kínálati nyomás ugyanakkor *nehéztípi helyzetünket az orosz piacon*. Ezért a 2003-ban kivitelünkben tapasztalt kedvező változás ellenére lehetséges, hogy a magyar kivitelre is inkább a pangás lesz jellemző az elkövetkező években. Az USDA prognózisa is a sertés-hús világkereskedelmének enyhe csökkenését jelzi az orosz és japán importkorlátozások miatt.

EU-csatlakozásunkkal a *tejtermékek* közül a sajt-félék Oroszországba irányuló exportjára nyílik nagyobb lehetőségünk, mivel az EU exporttámogatási rendszerében már Oroszország is a támogatott piacok közé tartozik. Kivitelünk jelentős erősödésével azért nem számolhatunk, mert *Oroszország a világ egyik legnagyobb tejtermelője*. Az összes tejtermelésből 6 százalékos Oroszország részesedése. Fontos importtermékünk Oroszországból az egyéb juhsajt és juhtúró, melynek egyébként fő beszállítója is Oroszország. E termékből jelentősen nőtt a behozatal az utóbbi években. 1998-hoz képest ezen orosz importtermék ára mérséklődött, de így is meghaladja a termékcsoport teljes behozatalának átlagos árszínvonalát, tehát Oroszország magas árat tud elérni hazánkban. Egyes prognózisok szerint az orosz sajtimport emelkedésére számíthatunk, sőt valószínű, hogy Oroszország továbbra is nettó vajimportőr lesz, ez exportlehetőségeinket bővítheti. Oroszországban tejtermék-kivitelünk közvetítése 2002-ben 83 százalék volt.

Oroszországba irányuló *gabonakivitelünk* jelentősen csökkent: 2002-ről 2003-ra 18 millió dollárról 5 millió dollárra. Kukoricánál a legmagasabb árat a főbb piacok között Oroszországban érték el (105,05 USD/t). Az orosz gabonatermelés az 1998-as 40 millió tonnáról folyamatosan nőtt 2002-re 85 millióra, majd 2003-ban lecsökkent 65 millió tonnára. A *búzatermelés* 27 millióról nőtt 51 millióra, majd 2003-ban esett 34 millió tonnára. A 2003. évi aszályos időjárás miatt csökkent a kínálat Oroszországban, bár az utóbbi időben beindított *gabonatermesztési program miatt egyre kevésbé szorul Oroszország a magyar búza importjára*, sőt még potenciális versenytárrá is válhat az európai piacon. Ezt a 2003-as év gyengébb terméseredményei szerencsére még megkérdőjelezzik. Kína, az Európai Unió és India mellett *Oroszország a legnagyobb búzatermelő*, az összes búzatermelésből 9 százalékkal részesedik. 1997 óta először 2001-ben volt nettó gabona- és búzaexportőr. 2004-ben a búzatermelés várhatóan jelentősen meghaladja a 2003. évi mennyiséget. Az állati termékek (és takarmánygabonák) iránti kereslet várt élénkítése miatt azonban a különféle prognózisok egyike sem valószínűsíti, hogy Oroszország középtávon jelentősebb mennyiségű búzát exportál. Ennek ellentmond, hogy Magyarország – az Európai Unióval kötött bilaterális kereskedelmi megállapodás értelmében – 2002 augusztusától 600 ezer tonna búzát exportálhatott volna vámmentesen, minőségi megkötések nélkül a közösségi piacra. E kedvezményes kontingens – a rendkívül olcsó orosz és ukrán búza miatt – több mint fél esztendővel később is kihasználatlan maradt, ami a csatlakozástól remélt elhelyezési reményeket meglehetősen mérsékli, és az *orosz konkurencia veszélyét* hangsúlyozza. Ez utóbbi fenyegetést még inkább erősítheti a 2004-ben várható ukrán (és talán kazah) nettó búzaexportőri pozíció és a jelentős búzatermelés mind Oroszországban, mind az EU-ban.

Az orosz *napraforgó*-termelés jelentős, 2003-ban a világtermelésből 16 százalékkal részesedett. Ennek ellenére 2003-ban Oroszországba irányuló agrárkivitelünkben a harmadik legfontosabb termék – 23 millió USD értékkel – a finomított napraforgómag-olaj volt. 2002-ben még az összes napraforgóvetőmag-kivitelünk 30 százaléka Oroszországba irányult. Ez 2003-ra 2 százalékra csökkent, mert fő exportőrünk a vetőmag-előállításra szolgáló telephelyét Ukrajnába helyezte át. Oroszországba irányuló exportunkban sajnos jelentős az EU-közvetítés (Hollandia és Svédország) szerepe: 2002-ben a növényolajnál – a vizsgált termékek között a legmagasabb – 93 százalék, míg az olajsnövényeknél 75 százalék volt.

A *zöldség- és gyümölcsstermék*eknél, különösen a tartósított zöldségeknél és gyümölcsöknél jelentős a közvetítés Oroszország esetében: Oroszországba irányuló kivitelünk közel 60 százaléka közvetítőkön keresztül jut célba. *Konzervzöldborsó*-kivitelünk legjelentősebb felvevőpiaca Oroszország, ahová, ellentétben a paradicsompürével, az elmúlt öt évben közel 20 százalékkal tudtuk növelni kivitelünket, amely így 2002-ben megközelítette a 25 millió dollárt. A *konzerv csemegekukorica* legfontosabb célpiaca szintén Oroszország, ez annyit jelent, hogy az összes kivitelből Oroszország 50 százalékkal részesedik. *Konzervuborka*-kivitelünk legfontosabb célországa – mint a legtöbb konzervipari termék esetében – Oroszország, ahová 11 millió dolláros forgalommal *megközelítőleg a felét* visszük konzervuborka-kivitelünknek. Egyébként kivitelünk némileg csökkent az utóbbi öt évben. Oroszországban magasabb árat sikerült elérni konzervuborkából, mint a második legfontosabb német piacon. A magyar *exporttámogatási* rendszerben az Oroszország felé irányuló exportban a friss és feldolgozott zöldség- és gyümölcsfélék közül eddig csak az alma kapott exporttámogatást. Az uniós export-visszatérítési rendszer, bár a zöldség és gyümölcsfélék támogatottsága viszonylag marginális, mégis több lehetőséget biztosít az Oroszországba exportáló hazai piaci szereplőknek. Az *almaexportőrök* viszont sajnos nehezebb helyzetbe kerülnek, mert a korábbi magyar támogatás jelentősen magasabb volt, mint amennyire az EU-ban pályázhatnak: 2004 áprilisáig a magyar támogatás almára 24 Ft/kg volt,

az uniós érték csupán 2–4 Ft/kg között mozog, ezt a visszatérítést viszont 45 ország felé lehet igénybe venni. *Zöldségkonzervek* esetében legfontosabb célpiacunk Oroszország. Mivel sem nekünk, sem az EU-nak nincs *vámkedvezményeket* biztosító kereskedelmi megállapodása Oroszországgal, ezért a csatlakozás nem hoz majd jelentős változást kivitelünkben. Bár az AMC is kiemelt partnerként kezeli Oroszországot, orosz exportexpánziókat a jelentős marketingmunka mellett is megkérdőjelezi az oroszországi élénkülő feldolgozás, a tervezett külföldi befektetések és a konkurens szállító országoknak a magyarországinál magasabb marketingkiadásai.

Borexportunk harmadik legfontosabb célpiaca Oroszország. Azonban sem az EU-nak, sem hazánknak nincs bor-külkereskedelemre irányuló liberalizációs megállapodása az országgal, így EU-csatlakozásunk nem indukált vámváltozásokat. A célunk az orosz piacon a kilencvenes években elért szint újbóli elérése. Sajnos két ízben is történt jelentős exportvisszaesés: először (drasztikus mértékben) a KGST megszűnésével, majd az 1998-as orosz gazdasági válságot követően. 2002-ben az Oroszországba irányuló exportunkban a közvetítés közel 20 százalékos volt.

2003 és 2004 első négy hónapjának adatait összevetve 2004-ben az Oroszországba irányuló összes agrárexport növekedését némileg meghaladó importnövekedésre számíthatunk, de az import igen alacsony értéke miatt az Oroszországból származó behozatal szerepének erőteljes növekedésétől nem kell tartanunk az agrártermékeknél.

Agrárkereskedelmünk jövőjét befolyásoló világgazdasági és gazdaságpolitikai tényezők

Kivitelünk alacsony szintje az elmúlt évek gazdasági változásainak nyomán alakult ki. A piac változékonysága rányomta bélyegét kivitelünk alakulására, s alacsony szinten stabilizálta azt.

Magyarország Oroszországba irányuló agrárexportjára jelentős hatással volt az 1998-as orosz gazdasági megtorpanás. A mai napig az 1998-as évet megelőző időszaknak csak a töredékét tudjuk exportálni. Azonban minden jel arra utal, hogy *keleti piacainkon normalizálódik a gazdasági helyzet*. Oroszországban és a FÁK más országaiban 2000-ben már 4 százalékkal javult a GDP és az infláció csökkent. Már ekkor több gazdasági mutató is a gazdaság stabilizálódását jelezte. 2001-ben tovább folytatódott ez a növekedés: Oroszországban 5 százalékos meghaladó mértékben nőtt a GDP. E javulás stabil, hiszen bár 2002-ben 2001-hez képest csak 4,2 százalékkal nőtt, 2003-ban már 6,5 százalékkal erősödött a GDP. A stabilizációt erősíti a sikeres pénzügyi reform, és a szigorú, átlátható költségvetési politika. A fellendüléshez az energiahordozók áremelkedésén kívül, a növekvő jövedelmeknek is köszönhetően (több mint 12 százalékos a javulás) a belső fogyasztás erősödése is egyre jelentősebb mértékben járul hozzá. Ezek alapján Oroszország ismét jelentős agrár-felvevőpiacunk lehet a jövőben.

Bár a konszolidáció beindult, nőtt az egyensúly, erősödött a növekedés, sajnos *még sok a bizonytalansági tényező*. Noha a napjainkban zajló iraki válság igen magas kőolajárakhoz vezetett és ez Oroszország számára előnyös, arról sem szabad elfeledkezni, hogy Oroszország jelentősen kiszolgáltatott az energiahordozók világpiaci áringadozásainak, s ez a függőség, sérülékenység a belső stabilitást is veszélyeztetheti. A magyar exportörök az egyre erősödő orosz piacon a kiforratlan üzleti környezet, bankrendszer, a piaci kapcsolatok némely anomáliái még *raciónalis kiváráásra* készíthetnek.

Oroszország WTO-tagsága 1993 óta napirenden van. A taggá válás érdekében tett egyre intenzívebb erőfeszítések, az egyre több tagországgal lezárt kétoldalú tárgyalások előrevetítik Oroszország közeljövőben megvalósuló tagságát. Az Oroszországgal mint

WTO-tagországgal kapcsolatos kereskedelem könnyebbé válik, mentesül számos korlátozó tényezőtől, ugyanakkor Oroszország WTO-tagsága sajnos nemcsak hazánk, hanem a többi tagország számára is könnyebb piacra jutást jelent. Így – bár hazánk piacra jutása is egyszerűbbé válik – a konkurencia is nőni fog, ami viszont növeli piacra jutásunk nehézségeit.

Oroszország felé irányuló kivitelünkben EU-csatlakozásunkat, EU-taggá válásunkat követően három héttel változások történtek, mert Oroszország közelgő WTO-tagsága miatt lezárta tárgyalásait az EU-val, így a magyar kivitelre is az Oroszországnak az EU-val szemben alkalmazott, Oroszországba érkező importot szabályzó vámjai lesznek érvényesek. Annak keretében, hogy *Oroszország a WTO taggá válás folyamatának részeként, az EU-val 2004. május 21-én lezárta kétoldalú tárgyalásait*, megállapodás született arról, hogy Oroszország már most olyan elbánásban részesül az EU részéről, mintha WTO-tagállam lenne, s cserében Oroszország is kiterjeszti MFN⁴ vámjainak alkalmazását az EU-ra. Továbbá megállapodtak arról is, hogy Oroszországban az átlagos vámszint a halászati termékeknél nem fogja meghaladni a 11,5 százalékot, míg az agrártermékeknél a 13 százalékot, valamint Oroszország a TRQ⁵ keretében további kedvezményt biztosít az EU-nak friss és fagyasztott húsról és baromfihúsról, 600 millió euró erejéig. Tehát e megállapodás a korábbi helyzettel szemben nemcsak a *várható vámcsökkenés* miatt jelent majd előnyöket, hanem az MFN vámok alkalmazásának előrehozásával is. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az ad hoc jellegű vámemelések, importtilalmak, importkvóták lehetőségének megszüntetésével, korlátozásával már a WTO-csatlakozás előtt *kiszámíthatóbbá válnak az oroszországi exportunkra nehezedő vámterhek*. A korábban általánosságban magas és változékony orosz importvámok az ország közelgő WTO-csatlakozása miatt csökkennek, és ez növelheti exportesélyeinket.

Tekintettel az Oroszországból érkező agrárimport rendkívül alacsony és csökkenő nagyságrendjére, a hazánk EU-csatlakozásával és Oroszország WTO-taggá válásával megszűnő hazai és a megjelenő európai uniós vámvédelem behozatalunkra gyakorolt hatását nem elemeztük.

Az utóbbi években a Magyarország és Oroszország közötti magas szintű gazdasági tárgyalások, a kereskedelem intenzitásának a növelését célul tűző törekvések, kezdeményezések *lendületbe hozták Oroszországba irányuló kivitelünket*, ez a 2003-as kedvező adatokban is tükröződik. Agrárkivitelünket úgy sikerült növelni, hogy eközben behozatalunk csökkent, egyenlegünk jelentősen javult, közelít a 6 évvel ezelőtti szinthez. Kapcsolataink mégsem nevezhetőek egyoldalúnak. Valószínű, hogy a kereskedelmünk intenzitásának növelését szolgáló aktívabb kormányzati közreműködés nélkül Oroszország Magyarország felé irányuló kivitele tovább mérséklődött volna. Oroszország Magyarországgal kapcsolatos agráregyenlegének negatívumát az Oroszországból érkező jelentős és egyre növekvő egyéb export jelentősen kompenzálja, ami az összes kereskedelemben Oroszország javára növekvő pozitív egyenleget eredményez.

Az 1998-as válságot követően a nyugati versenytársak termékei jelentős mértékben birtokba vették az orosz piacot a hiteleknek, az exportgaranciáknak, a reklámozásnak, az erőteljes piaci munkának köszönhetően. Kereskedőink a tradicionális, jó kereskedelmi kapcsolatokra sem hivatkozhatnak már az orosz partnereknél, hiszen termékeink már nemcsak ismertségben maradnak el, hanem sok esetben árban sem versenyképesek a hasonló

⁴ MFN (Most Favoured Nations) a legnagyobb kedvezményes (vám) elbánás, vagyis a diszkriminációmentesség elve. Ennek értelmében egy országnak minden olyan kedvezményt meg kell adnia a vele szerződő félnek, amelyet egy harmadik országnak már megadott. Ez egy alapvámszint, mely azon országokra és termékekre vonatkozik, melyekre semmilyen kedvezmény nem vonatkozik.

⁵ Tariff-rate quota vagy Tariff-quota vagy vámkvóta: az az árumennyiség, amelyet kedvezményes vámként, illetve vámentesség mellett enged egy ország a piacára. Oroszország esetében a WTO vámkvótákra vonatkozó irányelveinek a vállalása és alkalmazása érvényesül.

nyugati termékekkel, pedig a fogyasztó döntésében vásárláskor ezek a tényezők döntőek. Ennek ellenére a kereskedelmi kapcsolatok fenntartása rendkívül fontos, mert akár csak az emlékeztető reklámok esetében – melyek alkalmazása szintén megkerülhetetlen, ha számolunk még Oroszországgal – sokkal nehezebb új kapcsolatot/vevőt találni, mint a régit fenn, illetve megtartani. A személyes kapcsolatok, a magyar termékek jó emlékei az idő múlásával egyenes arányban halványulnak. Nem szabad persze annak a generációnak a kapcsolati tőkét alábecsülni s elhanyagolni, mely korábban a kereskedelmi érdekeinket eredményesen képviselte a keleti piacokon, és amely az orosz piacra való visszatérésünkhöz jelentősen hozzájárulhat. Ez nem pótolja azonban azt, hogy erőteljesebb, összefogott marketing-munkával kell biztosítani a magyar termék jelenlétének hátterét.

Az ország hosszú távú agrár-kereskedelmi stratégiájának kialakításakor – az európai uniós kapcsolataink fejlesztése mellett – figyelembe kell venni, hogy bár tökeerőben a versenytársakkal szemben hátrányban vagyunk az orosz piacon, régi jó kapcsolataink, földrajzi közelségünk az orosz piac nyújtotta lehetőségek maximális kihasználására predesztinálja hazánkat.

Az orosz agrártermelés és az igények ismerete alapján a jövőben is elsősorban a feldolgozott zöldség és gyümölcs területén lehetnek növekvő exportesélyeink, de a húsfélék, a zsirok és a bor is újból jelentős kiviteli cikk lehet az orosz piacon.

Irodalomjegyzék

- Földi Tamás* [1991]: A szovjet gazdaság szétesése. Közgazdasági Információs Szolgálat
<http://www.coface.fr/>
<http://www.mehib.hu/szak/orszag.htm>
http://www.eximbank.hu/Internet/_main.asp?xLanguage=hu&xHref=OrszagInfo.asp
- Kartali János – Orbánné Nagy Mária* [1991]: A piacváltás kezdetei a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari exportban, AKII.
- Kartali János* (szerk.) – *Juhász Anikó – Kőnig Gábor – Kürti Andrea – Orbánné Nagy Mária – Stauder Márta – Wagner Hartmut* [2004]: A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén. I. kötet. Növényi termékek. Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII.
- Kartali János* (szerk.) – *Juhász Anikó – Kőnig Gábor – Kürti Andrea – Orbánné Nagy Mária – Stauder Márta – Wagner Hartmut* [2004]: A főbb agrártermékek piacra jutásának feltételei az EU-csatlakozás küszöbén. II. kötet. Állati termékek. Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII.
- Kartali János – Juhász Anikó – Kőnig Gábor – Kürti Andrea – Wagner Hartmut* [2003]: A magyar agrár-export a fő piacok felvevőképességének tükrében. Budapest, Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII.
- Kartali János* [1998]: Magyarország és az EU közötti agrár-külkereskedelem a kilencvenes években. Agrárgazdasági Tanulmányok, AKII.
- Kartali János* [2000]: A magyar agrárkültüpcikre ható világgazdasági tényezők (válságok, liberalizáció, nemzetközi egyezmények) alakulása, Agrárgazdasági Tanulmányok, 7., AKII.
- Kartali János – Kőnig Gábor* [2001]: A CEFTA-országokkal folytatandó magyar agrár-külkereskedelem alakulása különféle EU-csatlakozási scenáriók esetén. Kézirat, AKII.
- Kőnig Gábor* [2003a]: The role of international food aid and its negative consequences on the Hungarian agricultural export markets, *Studies in Agricultural Economics*, AKII, Budapest, 2003. 9. 113–127.
- Kőnig Gábor* [2003b]: Oroszország és Magyarország agrár-külkereskedelme, *Gazdálkodás*, XLVII. évfolyam 5. sz. 34–41. o.
- Lakner Z. – Hajdu I.* [2002]: The Competitiveness of Hungarian Food Industry. Budapest, Mezőgazda Kiadó.
- Liefert, William* [2002]: International Financial Crises and Agriculture/WRS: Crisis cuts Russia's food consumption and imports. ERS/USDA.
- Popp József* (szerk.) [2004]: Nemzetközi agrárpiaci kilátások. AKII.
- PRS Group [2003] International Country Risk Guide, www.prsgroup.com/index.html
- Shapouri S. – Rosen S.* [2001]: Food Security and Food Aid Distribution. *Agricultural Information Bulletin*, Number 765-4
- The Road Ahead-Summary Report [2002]: The impacts of reform on developing countries. ERS/USDA